

УДК 331.556.4:332:364.48
JEL O15: R23:F220:O18

М. М. Біль

Проблеми формування і розвитку інфраструктури територіальних міграційних систем

Визначено сутність інфраструктури територіальних міграційних систем з акцентом на необхідність її системної побудови. Обґрунтовано функціональну значимість належного рівня розвитку інфраструктурних об'єктів загального і спеціального призначення. Доведено, що розвиток інфраструктурних об'єктів має відбуватись із забезпеченням виконання превентивної, перерозподільчої, трансформаційної функцій міграції, а також сприяти підвищенню добробуту мігрантів, їх суспільній інтеграції та соціальній справедливості. Побудовано схему розвитку інфраструктури територіальних міграційних систем у контексті нормування рівня навантаження на її об'єкти між постійним населенням та особами-мігрантами. Виявлено проблеми розвитку спеціальної інфраструктури міграційних систем між Україною та Польщею з частими проявами незаконної діяльності з візового оформлення та надання інших послуг. Підкреслено необхідність подолання схильностей населення до споживання таких послуг і підвищення ролі громадських структур у контролі за суб'єктивною комерціалізацією сфери задоволення базових потреб мігрантів.

Ключові слова: інфраструктурне забезпечення, інфраструктурні об'єкти, територіальна міграційна система, міграційні мережі, функціональність міграційних систем.

Міграційні процеси в сучасному світі набувають усе більш чітко виражених системних ознак. Вивчення їх просторово-часової вимірності дозволяє говорити про існування численних міграційних мереж, які для України майже завжди мають економічну причинність виникнення. На основі усталених міграційних мереж формуються такі складні й специфічні просторові утворення як територіальні міграційні системи (ТМС). Вони характеризуються специфічною архітектурою, структурою та інфраструктурою. Якщо структура ТМС визначається системою регламентованих і стихійних відносин з приводу працевлаштування, зміни місця проживання, одержання іншого роду послуг у ході значних просторових переміщень, то їх архітектура є «концепцією взаємозв'язку елементів складної структури» [1]. Тобто, на противагу структурі, архітектура ТМС будується на основі стійких взаємовідносин між її суб'єктами, що залишаються незмінними у тривалому часовому проміжку. Вона піддається трансформаціям унаслідок потужних факторних детермінацій, що часто спричинені модернізаційними процесами глобального характеру [2].

Потреба регулювання процесів у межах ТМС вимагає розуміння не лише їх структури та архітектури, але й інфраструктури. Від рівня її

розвитку значною мірою залежить привабливість тої чи іншої ТМС для осіб з підвищеною просторовою мобільністю. Оскільки у вітчизняній науці дослідження ТМС є взагалі дуже обмеженими, то що стосується їх інфраструктури, очевидно, такі аспекти розкриті дуже слабо. Водночас є низка досліджень з питань соціальної інфраструктури (О. Агарков, С. Важенін, І. Гнибіденко, М. Долішній, Р. Дяків, В. Збарський, О. Коцера, У. Садова, О. Телетов та ін.), які багато в чому формують теоретико-прикладну основу дослідження інфраструктурного забезпечення розвитку ТМС. Теоретико-методологічну основу вивчення інфраструктури ТМС, окрім того, визначають положення теорії систем (Л. фон Берталанфі, Л. Заде, М. Месарович, І. Такахарі, Р. Директор, Р. Рорер та ін.), а також «синтетичної» міграційної теорії Д. Массея з обґрунтуванням ефекту кумулятивної причинності [3]. Актуальність цієї публікації підтверджується її спрямованістю на вивчення інфраструктури ТМС з виявленням того, яким чином її слід розвивати, щоб забезпечити регульованість міграцій.

Метою статті є наукове обґрунтування сутності інфраструктурного забезпечення ТМС і потреб його розвитку через призму ефективної функціональності міграцій. У контексті досягнення поставленої мети були виконані такі завдання:

- визначення сутності інфраструктури ТМС з акцентом на її системну природу;
- обґрунтування функціональної значимості належного рівня розвитку інфраструктурних об'єктів ТМС;
- побудова схеми розвитку інфраструктури ТМС у контексті нормування рівня навантаження на її об'єкти з боку постійного населення та осіб-мігрантів;
- виявлення проблемності розвитку специфічної інфраструктури ТМС за українсько-польським вектором.

Інфраструктуру ТМС слід розглядати як систему об'єктів загального і спеціального призначення з реальним або віртуальним місцезнаходженням у межах такої системи, які визначають умови життєдіяльності мігрантів, а також можуть пропонувати послуги для постійного населення. Як правило, інфраструктурні об'єкти ТМС фізично розташовуються на територіях донора чи реципієнта, хоча в умовах інформаційного суспільства свої послуги вони часто пропонують і з використанням електронних технологій. Тому їх просторова приналежність в окремих випадках може бути умовною.

Звертаємо увагу на ознаку системності інфраструктурного забезпечення ТМС. Це означає, що наявність відповідно розвиненої інфраструктури є одним із підтверджень, що між визначеними територіями міграційні мережі є дійсно усталеними і призвели до формування системи. Відтак розвиток інфраструктури ТМС має здійснюватись з орієнтиром на її системну природу, оскільки ті є надскладними системами. Як стверджує А. Маслов, специфічними рисами системи є не лінійність, а самоорганізація як центральна складова самодії, а також генераційність її процесів та елементів. Життєві цикли елементів надскладних синергетичних систем різні, тому для забезпечення їх стійкості принципове значення мають коеволюційні й когерентні механізми. Коеволюційні механізми забезпечують гармонійний рух усіх складових системи змістовно, у

просторі й часі, а когерентні – погодження часових параметрів [4, с. 34-35]. Таким чином, інфраструктура ТМС має концептуально слугувати їх самопідтримуючим механізмом, забезпечувати протікання коеволюційних і когерентних процесів. За ідеальних умов вона має чітко реагувати на потреби постійного населення і мігрантів у їх задоволенні через споживання послуг відповідних об'єктів у визначених просторово-часових координатах. Якщо задоволеність потреб і баланс інтересів постійного населення та осіб-мігрантів є незадовільними, то це свідчить, що ТМС розвиваються стихійно з невідповідністю принципам сталості. Подолати таку ситуацію можна саме через розвиток інфраструктурного забезпечення, формуючи таким чином передумови для прояву просторової мобільності населення.

Дослідження ефективності розвитку інфраструктури ТМС в умовах переважної проблемності міграції для регіонів України слід здійснювати з акцентом на *функціональний підхід*. Мається на увазі, що інфраструктурні об'єкти, сформовані для обслуговування міграцій, мають забезпечувати виконання таких загальних і специфічних їх функцій ТМС, як превентивна (соціально-захисна), перерозподільча (працевзберігаюча), трансформаційна (інноваційно-модернізаційна), а також сприяти підвищенню добробуту як самих трудових мігрантів та їх родин, так і інших представників історичної батьківщини [5, с. 2].

Окрім того, функціональність інфраструктури ТМС актуалізується в контексті забезпечення циркулюючої міграції. При цьому рееміграційні процеси можуть стосуватись як усіх осіб-мігрантів, так і окремих сегментних груп, для прикладу, висококваліфікованих спеціалістів, що сприятиме розповсюдженню знань, інновацій і поглядів (як приклад, досвід Китаю та Індії у використанні переваг від функціонування мереж за участі національних спеціалістів і професіоналів-мігрантів у США підтверджує інтенсивний економічний розвиток цих країн унаслідок трансферу технологій, передачі вдосконалених навиків і практики у сфері праці й управління [6, с. 78]). Проте для циркулюючих міграцій з селективним підходом, зокрема щодо висококваліфікованих фахівців, має бути розвинена відповідна інфраструктура з донесенням інформації про можливості рееміграції та працевлаштування на батьківщині. Таким чином, функціональність інфраструктури ТМС щодо підтримки циркулюючої міграції є дуже значною.

І ще один зріз функціональної значимості інфраструктури ТМС проявляється в контексті забезпечення суспільної інтеграції та соціальної справедливості. Насамперед тут мова йде про самих мігрантів, які часто зазнають суспільного осуду та стають жертвами соціальної несправедливості. Для сталого розвитку ТМС масовість таких практик є вкрай негативною, адже соціальна справедливість є неодмінною передумовою суспільної інтеграції [7, с. 4]. А лише при умові успішності інтеграції мігранта у приймаючий соціум забезпечуються процеси його продуктивної діяльності, розвитку соціально-трудового потенціалу.

Водночас інфраструктура ТМС має розвиватись у відповідності із збереженням соціальної справедливості і суспільної інтеграції щодо постійного населення. Мігранти часто спричиняють помітний додатковий тиск на об'єкти соціальної інфраструктури загального призначення, що

апріорі формує в населення негативне до них ставлення. При розвитку інфраструктурних об'єктів з урахуванням міграційних потоків (те саме може стосуватись потоків туристичного характеру) до осіб-громадян інших країн ставлення є більш лояльним, що сприяє полегшенню їх суспільної інтеграції, хоч і підвищує привабливість цієї території для інших (потенційних) мігрантів.

Таким чином, інфраструктура ТМС є важливою організаційно-функціональною детермінантою міграційної привабливості території, регулятором міграційних процесів. Також вона забезпечує суспільну інтеграцію осіб-мігрантів і постійного населення. Відповідні об'єкти можуть розвиватись як через зовнішні цільові впливи (шляхом розуміння місцевою владою потреби покращення стану, кількісних характеристик окремих типів інфраструктурних об'єктів зі стимулюванням інвестицій), так і як реакція на суб'єктні потреби (через ринковий механізм).

Розуміючи сутність інфраструктури ТМС, функціональність, що підтверджує значимість її об'єктів для регульованості міграцій з трансформацією негативних наслідків у позитивні, розглянемо закономірності її формування і розвитку (рис. 1). Здебільшого нові виклики виникають перед інфраструктурним забезпеченням території-реципієнта. Водночас функціональність об'єктів інфраструктури території-донора актуалізується в плані обслуговування міграційних переміщень, оформлення документації тощо.

З рис. 1 бачимо, що дослідження інфраструктури ТМС має здійснюватись з таких основних позицій, як:

- 1) визначення кількісного і якісного стану відповідних об'єктів;
- 2) обґрунтування потреби їх покращення за умов стратегічних завдань регулювання міграцій (активізації міграційних процесів чи, навпаки, їх зменшення);
- 3) розрахунку норм навантажень на відповідні об'єкти загального призначення та необхідності створення об'єктів спеціального призначення.

У контексті забезпечення регульованості міграцій у межах ТМС особливого значення набуває вплив на мігрантів через інфраструктурні об'єкти спеціального призначення. У випадку наявності на території реципієнта культурних і культових структур як осередків діяльності діаспори, спеціальних закладів підтримки мігрантів у плані побутового обслуговування, надання інформаційних послуг тощо формуються більш сприятливі передумови для активізації міграцій у межах цих ТМС, а також їх керованості з посиленням циклічних (рееміграційних) процесів, що є важливим напрямом міграційної політики для багатьох країн світу.

Хочемо звернути увагу на особливості розвитку інфраструктурних об'єктів ТМС з охопленням міграційних мереж між *Україною та Польщею*. Сусідні держави традиційно відзначаються підвищеною міграційною активністю населення. Для міграційних мереж між Україною та Польщею наразі характерні дуже високі наростаючі тенденції за еміграційним вектором. За статистичними даними ООН, за останні 5 років суттєво зросла частка Польщі як приймаючої країни для громадян України – з 8% у 2000 році до 14,3% у 2013 році. Зросла кількість перетинів через державний кордон Польщі – до 26,6% від загальної кількості проти

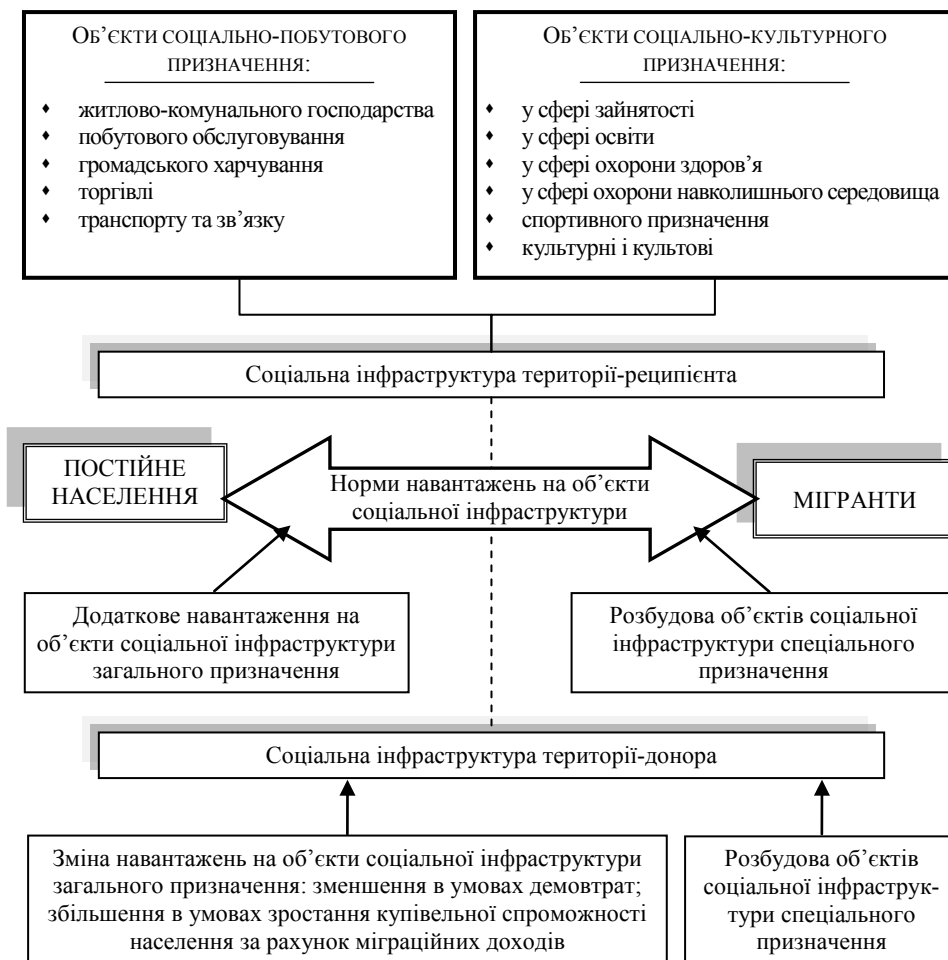

Рис. 1. Загальна схема формування і розвитку інфраструктури ТМС

Авторська розробка

14,0% у 2008 р. Окрім того, суттєво зросли освітні міграції, що формують значну загрозу для вітчизняної освітньої системи – з 2831 осіб у 2008 р. до 9620 осіб у 2013 р. [8-9].

Наростаюча міграційна активність між цими країнами, тим паче у світлі останніх подій зі зміщенням векторності міграції з проросійського напрямку, вимагає від учених підвищеної уваги до вивчення стану інфраструктурного забезпечення обслуговування таких процесів. Чітко виражений еміграційний вектор змушує говорити про спроможність інфраструктурних об'єктів спеціального призначення якісно надавати послуги громадянам України, котрі бажають емігрувати до Польщі здебільшого з метою працевлаштування. Високий наплив потенційних мігрантів, особливо з західних областей, спричиняє колосальний тиск на посольства, консульства й центри візової підтримки. Для прикладу, біля Генерального консульства Республіки Польща у Львові традиційно можна побачити великі черги на прийом до консула осіб, які мають

офіційне запрошення. При цьому можливості реєстрації на візову підтримку є дуже обмеженими – через часті перевантаження сайту. Зі слів офіційних осіб, саме українська сторона винна у цьому – через прагнення підтримки діяльності нелегальних посередників у виробництві документів та одержанні візи, які свідомо блокують доступ до web-ресурсів на загальних засадах. Надмірні навантаження на об'єкти спеціального призначення з оформлення документів на виїзд призвели до формування інших, специфічних інфраструктурних одиниць, які свідомо порушують офіційно налагоджену систему. Мова йде про осіб, які продають «чергу» біля консульства, розробляють цілий пакет документів, у тому числі і запрошення, пропонують можливості запису в центр візової підтримки тощо. Таким чином, формується неофіційна інфраструктура обслуговування мігрантів, що деструктивує законні інститути. І тій особі, яка має право та потребу на одержання візи з визначеною метою (навчання, працевлаштування, службового відрядження) у правовий спосіб дуже складно пройти необхідну процедуру її одержання на виїзд до Польської Республіки.

Такий приклад якості інфраструктурного забезпечення міграційної системи між Україною та Польщею лише з орієнтацією на роботу посольств і надання послуг оформлення віз яскраво засвідчує проблемність її розвитку. «Хронічність» схильності до нелегальної міграції, спрощеного проходження офіційних процедур громадянами України змушує багатьох суб'єктів вдаватись до незаконної діяльності з надання послуг потенційним мігрантам. У підсумку, це лише ускладнює регульованість міграцій, підвищує соціальну напругу та завдає непоправної шкоди для іміджу країни і рівня самооцінки її населення.

У підсумку, варто зазначити, що інфраструктурне забезпечення ТМС є потужним інструментом регульованості міграцій. Для регіонів України відповідні об'єкти слід розвивати з урахуванням територіальної специфіки – залежно від векторності, характеру й активності міграцій. Основою успішного розвитку таких об'єктів має бути жорсткий державний контроль за неприпустимістю незаконної діяльності суб'єктів на комерційній основі з метою пропозиції послуг для осіб-мігрантів. Долати діяльність таких структур слід через жорсткі вимоги до працівників внутрішніх справ та охоронних структур, а також через залучення громадських організацій – для консультування осіб-мігрантів, сприяння організації проходження процедур оформлення документів на виїзд тощо. Насправді громадський сектор тут може бути дуже ефективним, адже багато молоді (майбутніх юристів, фахівців з міжнародних відносин тощо) прагне одержати важливий досвід. Робота з мігрантами (при посольствах, фірмах, що надають транспортні та інші види послуг) дасть для них змогу осмислити багато прикладних речей і реалізовувати теоретичні знання і навички на практиці.

Для регіонів України в контексті реалізації полівекторної міграційної політики не слід відкидати потребу розвитку інфраструктури і за імміграційним напрямом, тим паче враховуючи транзитивний характер її території. Проте наразі основний акцент має бути зроблений на розвиток тих інфраструктурних об'єктів, що забезпечують циркулюючі міграції з можливістю селективної рееміграції осіб з найбільшим міграційним капіталом.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 7-е вид. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.-Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с.
2. Біль М. М. Інституційні підходи формування загальної архітектури територіальних міграційних систем / М. М. Біль // Кримський економічний вісник. – 2014. – №1(08). – Ч. 1. – С. 56-58.
3. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции / Д. Массей // Мир в зеркале международной миграции. Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир / гл. ред. В. А. Ионцев. – М. : МАКС-Пресс, 2002. – Вып. 10. – С. 132-148.
4. Маслов А. О. Теорія інформаційної економіки в контексті постнекласичної науки / А. О. Маслов // Економічна теорія. – 2012. – № 4. – С. 29-37.
5. Рекомендації II Міжнародної науково-практичної конференції «Міграційні процеси в Україні: сучасні виклики та регіональна специфіка» (м. Львів, 2-3 жовтня 2013 р.). – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2013. – 8 с.
6. Курій Л. О. Циклічна міграція в контексті економічного і людського розвитку країн / Л. О. Курій // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 1(21). – С. 76-80.
7. Лібанова Е. М. Гуманізм, суспільна інтеграція та соціальний розвиток / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 3-15.
8. Миграция: Основные обзоры и доклады ООН в экономической и социальной областях [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/surveys/migration.shtml>.
9. Міграційний профіль. Україна / Державна міграційна служба України. – К., 2013. – 100 с.

References

1. Busel, V. T. (Ed.) (2009). *Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]. Kyiv-Irpin: Perun. [in Ukrainian].
2. Bil, M. M. (2014). Instytutsiyni pidkhody formuvannya zahal'noyi arkhitektury terytorial'nykh mihratsiynykh system [Institutional approaches to the formation of the general architecture of regional migration systems]. *Kryms'kyy ekonomichnyy visnyk. – Crimean Economic Herald*, 8(1), 1, 56-58. [in Ukrainian].
3. Massey, D. (2002). Syntetycheskaya teoryya mezhdunarodnoy myhratsyy [Synthetic theory of international migration]. In V. A. Yontsev (Ed.), *Mir v zerkale mezhdunarodnoy migratsii* [The World in the Mirror of International Migration]. Scientific Series: International migration of the population: Russia and the Contemporary World: Vol. 10 (pp. 132-148). Moscow: MAX-Press. [in Russian].
4. Maslov, A. O. (2012). Teoriya informatsiynoyi ekonomiky v konteksti postneklasichnoyi nauky [Theory of the information economy in the context of post-non-classical science]. *Ekonomichna teoriya – Economic Theory*, 4, 29-37. [in Ukrainian].
5. Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine (2013). *Rekomendatsiyi II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Mihratsiyni protsesy v Ukrayini: suchasni vyklyky ta rehional'na spetsyfyka»* [Recommendations of II International Conference «Migration Processes in Ukraine: Modern Challenges and Regional Specificity (October 2-3)»]. Lviv, Ukraine, 8 p. [in Ukrainian].
6. Kuriy, L. O. (2012). Tsyklichna mihratsiya v konteksti ekonomichnoho i lyuds'koho rozvytku krayin [Circular migration in the context of economic and human development of the countries]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny – Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, 1, 76-80. [in Ukrainian].
7. Libanova, E. M. (2010). Humanizm, suspil'na intehratsiya ta sotsial'nyy rozvytok [Humanism, social integration and social development]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and Social Economy*, 2, 3-15. [in Ukrainian].
8. United Nations (2014). *Migratsiya: Osnovnyye obzory i doklady OON v ekonomicheskoy i sotsial'noy oblastiakh* [Migration: Major reviews and reports of the United Nations in the economic and social fields]. Retrieved from <http://www.un.org/ru/development/surveys/migration.shtml> [in Russian].
9. State Migration Service of Ukraine, International Labour Organization, & International Organization for Migration (2013). *Mihratsiynyy profil'. Ukrayina*. [Migration Profile. Ukraine]. Kyiv: State Migration Service of Ukraine. [in Ukrainian].

Bil M. M. The problems of infrastructure forming and development for regional migration systems.

The content of such basic characteristics of regional migration as structure, architecture and infrastructure was delineated in the article. The essence of regional infrastructure migration systems with an emphasis on the need to construct the system was defined. The shape of objects of general and special purpose real or virtualized locations that define the living conditions of the workers, but also can offer the services of resident population was noted. The role of infrastructure development of migration regulation, determination of the attractiveness migration of the territories forming migration networks and causing their transformations in the migration system was pointed.

The functional significance of an adequate level of infrastructure facilities in general and special purpose was substantiated. The development of infrastructure facilities should take place with the enforcement of preventive, redistributive and transformative functions of migration were proved. Effective migration of infrastructure functionality should manifest in terms of both the welfare of migrant workers and their families, and other members of the historical homeland. Business infrastructure facilities should be designed to promote the social integration of immigrants, support for social justice, including the relatively permanent population.

A scheme of regional infrastructure migration in the context of the valuation of the load on its objects between resident population and migrant people was built. The scope of general purpose infrastructure facilities in terms of welfare and socio-cultural was systematized. The problems of specific infrastructure systems migration between Ukraine and Poland with frequent displays of illegal activities at the visa registration and other services were founded. Increasing migration activity by European policy leads to conscious speculation on the part of individual actors in order to provide requested services to migrants and receiving in return unreasonably high returns was proved. Consistency of this action led to the formation of illegal infrastructure special purpose. The necessity of dealing with population propensities to consume these services and the role of civil society organizations in monitoring the subjective sphere of commercialization basic needs of migrants was pointed. The regions of Ukraine have developed primarily infrastructural facilities aimed at immigrant service and to stimulate circulating migration guideline for selective migration policy approaches was proved. The importance of such measures in force regulating the migration of reality through infrastructure provision migration systems was specified.

Keywords: infrastructure maintenance, infrastructure facilities, territorial migration system, migration networks, functionality of migration systems.

Биль М. М. Проблемы формирования и развития инфраструктуры территориальных миграционных систем.

Определена сущность инфраструктуры территориальных миграционных систем с акцентом на необходимость ее системного построения. Обосновано функциональную значимость надлежащего уровня развития инфраструктурных объектов общего и специального назначения. Доказано, что развитие инфраструктурных объектов должно происходить с обеспечением выполнения превентивной, перераспределительной, трансформационной функций миграции, а также способствовать повышению благосостояния мигрантов, их общественной интеграции и социальной справедливости. Построена схема развития инфраструктуры территориальных миграционных систем в контексте нормирования уровня нагрузки на ее объекты между постоянным населением и лицами-мигрантами. Выявлены проблемы развития специальной инфраструктуры миграционных систем между Украиной и Польшей с частыми проявлениями незаконной деятельности визового оформления и предоставления других услуг. Подчеркнута необходимость преодоления склонностей населения к потреблению таких услуг и повышения роли общественных структур в контроле за субъективной коммерциализацией сферы удовлетворения базовых потребностей мигрантов.

Ключевые слова: инфраструктурное обеспечение, инфраструктурные объекты, территориальная миграционная система, миграционные сети, функциональность миграционных систем.

Біль Мар'яна Михайлівна – кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону Інституту регіональних досліджень НАН України (e-mail: bmm1983@gmail.com).

Надійшло 10.06.2014 р.